

במחיצת רבו החתם סופר

לקט עובדות*

אוצר החכמה

התקשרותו של מרן זי"ע ודביקותו המופלאה ברבו המובהק מרן החתם סופר זי"ע, הלא הם ידועים לשם ולתהלה, לאות ולמופת, באופן נעלה ביותר, מחד גיסא, כבר בחיי רבו הגדול היה רבינו נחשב כאחד מהגדולים, ואף רבו הפליג בשבחו והתבטא עליו גדולות ונצורות [כדברי תלמידו הגר"ז שפיטצער זצ"ל חתן מרן החת"ס, ראה עוד להלן], ומאידך גיסא, במקום גדולתו שם ענוותנותו, אשר הכניע עצמו בהתבטלות עצומה אל רבו זי"ע, ונפשו היתה קשורה בנפשו בדביקות נפלאה.

לאחר פטירת רבו, עמד רבינו בראש המערכות, בהיותו 'שר התורה... שהוא הזקן מתלמידי רבינו הקדוש בעל חתם סופר' (לשון בעל 'גורן דוד', בית סופרים קובץ ב עמ' לג), וכבר התבטא הגה"ק בעל 'ייטב לב' בהספידו עליו ממה (רבו החת"ס) עד משה (ה"ה רבינו) לא קם כמשה" (דרכי משה החדש פח). ומרגלא בפומיה דהגה"צ בעל 'גורן דוד' בזה"ל "כשאני מסתכל בצורת מהר"ם שיק, נדמה לי כראיית פני מלאך אלקים צורת רבי החתם סופר זי"ע" (קורות חיי רבינו, בדרשות מהר"ם שיק). ועוד כהנה וכהנה בטויים נשגבים אודות קשרו האמיץ לרבו זי"ע.

במסגרת זו, אמרנו להביא לקט שושנים, מעט מזער מהנך מילי מעליותא, אודות התקשרותו לרבו, ואם אמנם אין כאן מקום לאריכות דברים, אולם להפטר בלא כלום א"א, ועוד חזון למועד בעז"ה.

כניסתו לשיבת החתם סופר

שמעתי מחכם אחד שהגאון בעל מהר"ם שיק תחלת עלייתו על פי הסכמת אמו היה בעשרת ימי תשובה, ולא היה לו מה לאכול אפילו סעודה

המפסקת, ובליל יום כיפור אחר התפלה ותהלים שעסק מרן [החתם סופר] ז"ל בעבודת יוכ"פ והמשיך מענין לענין עם חכמי העיר בית דינו ותלמידים מצוינים, ואז הבחור הלז ענה גם כן להיות משיב כהלכה בכל ענין שהיה המדובר, כידוע שדרכו היה ללמוד בעיון גדול כל השיטות מבורר, ובגמר המדובר שאלו מרן ז"ל מהיכן הוא ומה מעשיו בפרעשבורג, והשיב אני מברעזאווא ובאתי לחסות בצל קודש רבינו וישיבתו הרמה, מרן ז"ל הביט בפניו וציוה עליו לבוא חדריו לסעודת מוצאי יוכ"פ, וגם אז הוסיף רבינו לבחנו בלימוד ופקד עליו להיות ארוחתו על שלחנו עד תחילת החורף, ונעשה תיכף ומיד מחשובי התלמידים. (הגרמ"מ מרגליות - זכרון למשה דף פח-פט)

בהיותו כבן י"ד שנה, נשאו לבו לעלות אל הר מרום, לבית מדרשו של הגאון בעל חתם סופר ז"ל, והלך ועמד לפני הגאון ז"ל, וחילה את פניו בבקשה לקבלו בישיבתו. מתחילה כאשר ראה אותו הגאון ז"ל למראה עינים התפלא מאוד, באמרו אליו, איך אוכל לקחת אותך ללמוד בישיבתי, הלא צעיר לימים הנך (שמעתי מספרים בדרך צחות, שבעת ששאלו הגאון בעל החתם סופר ז"ל מה שמו, והשיב לו מרן ז"ל 'משה ברעזאווא', כי כך היה דרכם אז להקרא על שם העיר, ואמר לו הגאון בעל החתם סופר ז"ל 'משה ברעזעלע', כי היה אז בחור קטן, אשר כמוהו לא היה אז בכל ישיבת פרעסבורג) והתלמידים שלי המה בחורים גדולים, אשר כבר מלאו כריסם ממעדני התורה.

אמנם כאשר הפציר בו עד מאוד, העמידהו על המבחן ונסוהו בעשרה נסיונות, וכאשר ראה גודל ערכו של הנער בתורה ויראה, הביאהו חדריו חדרי התורה, וילמדהו וינהגהו, כאשר ינהיג איש את בנו, וכבדו ביתר שאת. וכאשר ראו הבחורים הגדולים את אא"ז הצעיר לימים וקטן הקומה יושב בתוכם, אלו לאלו שואלים... מה לילד קטן בינינו. וכאשר באו דבריהם אל הגאון בעל החתם סופר ז"ל, השיב להם, 'לקבל תורה בא, ואם קטן הוא בעיניכם, אקוה כי אם יתמיד בלימודו, ראש לשבטי ישראל יהיה'. וכל הרואים התפלאו על הכבוד אשר חלק לו רבו ז"ל. (מהר"ם שיק על פרק"א -

(בתולדות המחבר)

רבו החתם סופר מכנהו 'ארגז ספרים'

פ"א נסע בלויית רבינו [החתם סופר], וישב אצלו ממש ונרדם על חיק רבינו, ורצו להקיצו ולא הניח מרן ז"ל, ואמר שמחזיק בחיקו ארגז ספרים. (הגרמ"מ מרגליות - זכרון למשה דף פח-פט)

היה מאוכלי שלחנו בשבת ויו"ט ג' שנים רצופים, כנזכר בתשובותיו כמה פעמים. ורבו זצ"ל הפליג מאוד בשבחיו, כאשר הביא הגאון רבי זלמן שפיטצער רב בק"ק וויען, תלמיד מרן ז"ל, בספרו תקון שלמה (מילי דהספידא ה') וז"ל: 'מו"ח הגאון בעל חתם סופר ז"ל הפליג בשבחיו... לא אוכל לחדש שום דבר נגדו, כי הכל יודע, והיה קורא אותו ארגז של ספרים, והיה אז בקי בש"ס, עכ"ל. והיה מן הבחורים המופלגים ביותר, ויצא שמו לשם ולתהלה. (מהר"ם שיק על פרק"א - בתולדות המחבר)

תורת רבו חרותה על לבו

כשש שנים למד אצל רבו הגאון ז"ל, ובימים האלה מילא כריסו בש"ס ופוסקים... [במבוא לדרשות מהר"ם שיק הביא, שרבינו לא חיסר מדברי רבו כלום, והיה לו קונטרס מיוחד, ששם כתב כל מה שחידש רבו, וחזר עליהם תמיד. ואלה הדברים אשר דיבר משה... בטרם שקעה שמשו, לבנו הרבני מו"ה יוסף ע"ה... כי כל מה ששמע מפי רבו הגאון בעל חתם סופר ז"ל, הן חידושי אגדה והן חידושי הלכה, הכל אצלו מסודר וערוכה, ואף אחת מהן ממנו לא נשכחה, והם כולם על לוח לבו חרותים ונזכרים]. (מהר"ם שיק על פרק"א - בתולדות המחבר)

נעשה רב ביערגן, שהוא א' מן המקומות שהיה רגיל רבינו הגאון ז"ל לנסוע לתמן בימות הקיץ לשאוף רוח צח לבריות גופא קדישא, ופ"א הלך רבינו לבית מדרש של תלמידו לשמוע השיעור שלומד עם תלמידיו, התלמיד נרעש ונפחד וירד מכסאו ובקש מרבינו שילמוד השיעור, אמנם רבינו הפציר בתלמידו וגזר עליו שהוא ילמוד השיעור כהרגלו כל יום, הוכרח התלמיד לעשות כפקודת רבו, ולגרמיה עביד שהגיד כל החידושים באותה סוגיא בלשון רבו ששמע ממנו בישיבה בלימוד שמעתא דא, ולא חסר דבר ולא שינה, ומרן ז"ל נהנה והתענג מזה בברכת התורה. (הגרמ"מ מרגליות -

זכרון למשה דף פח-פט)

פעם בתחילת הזמן היו לומדים [בישיבת מהר"ם] [שיק] סוגיא דקציצה, ובחורי הישיבה ראו והבינו כי בזה הדרך אשר למד אז לא היה לומד עד הנה... והיה לומד מדי יום ביומו בדרך החדש הזה, ולמרות כי תמיד היה הגאון המהר"ם שיק יושב בשעת השיעור, בימים הללו עמד על רגליו, והיה גם זה דרך חדש... וככה המשיך עד שסיים גמרא ותוס' של כל הסוגי'. ופתאום ראו כי בא חיל ורעדה בכל עצמותיו, וכך אמר: בדרך זה למד רבי הגאון בעל החתם סופר אות באות, ועתה נתחיל ללמוד הסוגי' כמו שאנו יכולין... (עוד יוסף חי עמ' כז)

יש אשר הרצה את שיעוריו בלשון שהיה רגיל בו רבו החתם סופר, ואף לימוד הגמרא היה לומד באותו ניגון שהחתם סופר זצ"ל למד לתלמידיו, וביחוד כשלמד עם בני הישיבה חומש ורש"י, דקדק ביותר להרצות הדברים כפי אשר יצאו מפי רבו. (דרכי משה החדש אות פד; בית יוסף להבה עמ' נט)

ימיו המאושרים בישיבה

רגיל היה לספר לתלמידיו, כי בהיותו בפרעשבורג, הרגיש בעצמו להאיש היותר מאושר בתבל. ובכל עת שדיבר **מרבן** זלגו עיניו דמעות. (המהר"ם שיק וזמנו עמ' 11)

רבו החתם סופר מציע לתת לו את בתו

כאשר הגיע לפרק האיש מקדש רצה רבו **החתם** **סופר** לקחתו לחתן, והסיבה שלא בא לידי גמר, שמעתי יש אומרים מחמת שיווי השמות שהיה להם, ויש אומרים שמרן **המהר"ם** **שיק** ז"ל כבר הבטיח לדודו שיקח את בתו לאשה, ורצה לקיים את דיבורו... (מהר"ם שיק על פרק"א - בתולדות המחבר)

סיפרה לי "מימע" שמחה [לעהמן, בת החתם סופר] ע"ה: אבא זצ"ל, כשהגיעו בנותיו לפרקן, ביקש תמיד להשיאן עם עתירי נכסין, ומרגלא בפומיה 'אני יחסן, ואינני מחפש יחוס, רצוני שבנותי יחיו חיים שלווים ללא דאגות פרנסה'... פעם קרה מקרה יוצא מן הכלל, בחור ישיבה אחד בשם משה שיק, שהיה עילוי והצטיין בלימודו, מצא חן מאד בעיני אבא, למרות שלא היה ממשפחה בעלי אמצעים. פעם הציע לו אבא נכבדות, ואמר לו

שמוכן לתת לו את בתו לאשה, על זה ענה לו תלמידו: 'כבוד גדול הוא לי, אבל אני מצטער מאד, מכיון שגם שמי - משה'. על זה אמר לו אבא ז"ל: 'אם אתה מקפיד על כך, אז בוודאי שהזיווג הזה אינו מן השמים'. (עולמו של אבא עמ' סט)

רבו החתם סופר משתדל להושיבו על כס הרבנות

סיפר לי זקני... מוה"ר דוד לייב זאלצער זצ"ל אב"ד הומנא, שהיה תלמיד חביב ומובהק להגאון בעל כתב סופר זצ"ל, שבקהלה אחת סמוך לפרעשבורג רצו למנות ולבחור לעצמם ועליהם רב ומנהיג, ובין הנבחרים היו שניים, אחד היה מתלמידיו של מרן [החתם סופר] זצ"ל, מפורסם לת"ח גדול, והשני היה מפורסם מגודל עבודתו ותפלתו ויראת שמים שלו. ומרן זצ"ל השתדל בכל מאמצי כוחו והשפעתו לטובת תלמידו, אבל תוצאות הבחירה היתה שאת השני בחרו, וכשבאו הדברים לפני מרן זצ"ל, אמר בנועם שפתיו: 'א וואס תהלים קאנן, קאנן איך ניכט'. (הגרש"צ אדלר - זכרון למשה סד, ב)

שמעתי מש"ב יד"נ הרה"ח מו"ה משה פוקס נר"ו מעיר גענף, כי אביו הרה"ח מו"ה יעקב זצ"ל הי"ד [מרעטע] סיפר לו, שהבחירה [הנ"ל] היתה בעיר רעטע סמוך לפרעשבורג, בין הגה"ק [מהר"ם] שיק [תלמיד מרן [החתם סופר] ז"ל, ובין הגה"ק מו"ה מנחם מענדל שעהן תלמיד מרן [מהר"ם] בנעט זצ"ל, והגאון מו"ה מנחם מענדל נבחר לאב"ד דשם [בשנת תקצ"ד], וכפי עדותו של [החתם סופר] ז"ל 'בכח אמירת תהלים שלו'. (פתח הבית והאהל שבריש מנוחת אשר ח"א עמ' יב)

[רבו] החתם סופר מושיבו על כס הרבנות

בשנת תקצ"ח לפ"ק נפקד מקום הרבנות בק"ק יערגין הסמוך לק"ק פרעשבורג... ועיני העדה פנו אל הגאון בעל [החתם סופר] ז"ל לשאלו על ראש מי יתנו נזר הרבנות... והגאון ז"ל השיב להם: 'אם תרצו לקבל רב גדול וצדיק, אז קחו את הרב ר' משה [שיק], ואם תשמעו לעצתי אז תהיו מאושרים ומוצלחים בעזה"ת כל הימים'. כששמעו האנשים את דברי קדשו, מהרו וחרדו לקראתו, וקבלו בפה אחד את מרן הגאון ז"ל... [מהר"ם] שיק על פרק"א -

(בתולדות המחבר)

בדרכי רבן החתם סופר

הלך בעקבות רבן הגדול, ודקדק אחריו על כל פסיעה ופסיעה, ועל כל דיבור ודיבור... לא יצא שום דבר של חידושי תורה מפיו, הן בהלכה והן באגדה, עד שהקדים תחלה דברי תורה משמיה דרבו ק"ז החתם סופר ז"ל. והיה מצייר פני רבו בכל שמועה שאמר משמיה... וכמעט לא שח שיחה שלא יזכיר את רבו בה. (הגר"ש סופר מבערעגסאז, איגרות סופרים ח"ג עמ' 29)

כל היודע ומכיר אותי יעיד עלי שדברי מרן זצ"ל הם אור לנתיבתי וענקים לגרורותי, ואני חש ומדקדק על כל דבר ודבר שראיתי ושמעתי מפיו הקדוש. (מתשובת רבינו, נדפס בצפונות גליון ו' עמ' צב)

דרך לימוד רבן החתם סופר הוא דרך האמת

דרך הלימוד וואס איך האב מקבל געוועזען פאן מיינען הייליגען רבין בעל החתם סופר זי"ע, דאס איזט דער דרך האמת פאם דרך הלימוד וואס מען קען קוממען צום תכלית האמיתי. (בהקדמת הרי בשמים ח"א, בשם המהר"ם שיק)

עם רבן החתם סופר בעת ביקורו ביערגין

דודי הגאון מהר"י הלוי ז"ל (בעל שאילת יעקב) הגיד לי, שמר חמוהי גאון ישראל המהר"ם שיק זצ"ל, סיפר לו כמה פעמים מגודל עוצם מידת ענותנותו דרבינו הק' החתם סופר ז"ל, כי מרנא [החת"ס] היה רגיל להסתופף עבור אויר צח בקהילתו ק"ק יערגען. [פ"א הראה לי הה"ג מו"ה שמואל ליטש הלוי [רוזנבוים] ז"ל המקום ביער שסביב העיר בהר אשר שם ישב רבינו הקדוש ולמד, והאילנות שם היו סוככים כעין סוכה מעל ראש רבינו הק']. וכבוא מרן להתפלל בביהכ"נ דשם ביקשו המהר"ם שיק שכבוד מרן יעמוד על מקום הרב המיוחד בבי כנישתא, ואמר מרן אליו שח"ו בשום אופן לא יעמיד עצמו שם כי זה זילותא בכבוד המארי דאתריה, וכל הפצרות לא הועילו. ותמיד בא מרן אל לימוד מהר"ם שיק שהיה לו ישיבה ביערגען, ובכל השיעור שהגיד, אמר כסדר חידושי תורה מרבינו, ושאלו אימתי שמעת כ"כ הרבה ממני. (הגר"י וייס - זכרון למשה דף צ)

מעין עובדה זו שמעתי מאב"ד פרעשבורג [הגרש"ב סופר] שליט"א ששמע מזקנו בעל ה"דעת סופר" זצ"ל, שמרן החתם סופר בעת היותו כדרכו

ביערגען נכנס פעם לבית מדרשו של תלמידו מרן המהר"ם שיק זצ"ל כדי להתפלל, וסיים את תפלת שמו"ע טרם שסיים מרן זצ"ל, ורצה השי"ץ להתחיל, וצוה עליו החתם סופר זצ"ל להתמתין, באמרו כאן המהר"ם שיק הוא המרא דאתרא. (מהר"ם שיק על פרקי אבות, מהדורת תשנ"ג, עמ' קנ, בהערות הג"ר אשר אנשיל קליין זצ"ל).

על תורת רבו בילדותו ובזקנותו

העיד לפני ת"ח אחד נאמן, שהיה במסיבת שני גאונים מפורסמים, האחד... הגאון מהר"ם שיק זצ"ל, והשני הגאון מהו' שמואל שמעלקא [קליין] זצ"ל אבדק"ק סעליש בעל ספר צרור החיים. וכאשר האחרון הפליג מאד בשבחו של קדוש זקני החתם סופר ז"ל, באמרו שהיה יחיד בגדולת תורתו חכמתו וחסידותו, ושהיה איש מופת כבעל שם זצ"ל. ענה הגאון זצ"ל מהר"ם שיק ואמר: "מה שהוא ביותר לפלא בעיני על רבינו הגדול, שאין אני רואה חילוק בין התשובות שכתב בילדותו בדרעזניץ, לאלו שכתב בפרעשבורג, כי תורת אמת היתה בפיהו בילדותו כמו בזקנותו". ומאד נאמנו דברי רב האי גאון תלמידו, אשר גדול היה שמושו ולמודו אצלו, כנודע לכל. (הגר"ש סופר אב"ד בערעגסאז - בהסכמתו לחידושי חתם סופר עמ"ס פסחים)

עם רבו החתם סופר אודות חומש רמ"ד

דרכו של רבינו החתם סופר בקודש בהיותו בקהלה אחרת, לילך בש"ק מבית הכנסת להרב, ושם צוה על הרב דמתא לומר דבר אגדה, ושוב דרש הוא. והיה נזהר שלא לומר דבר שבכתב בעל פה, וביקש חומש מהסדר שקראו בו. ולי היו ג' מיני חומשים... אחד עם תרגום רמ"ד. וכשביקש מרן זצ"ל חומש, והעומדים לפניו ידעו מנהגיו שאינו רואה בחומש רמ"ד, ואינך ב' חומשים לא היו בביתי, ולזאת בקשו ולא מצאו מה ליתן לו חומש, ודרש בעל פה... ובבואי לבית מרן זצ"ל לעת תפלת מנחה, הוכיח אותי על שאני רואה ולומד בספר רמ"ד. ואמרתי לו... שגם גאון ידוע למד בהן... והשיב מרן זצ"ל, שבאמת לא עלתה לו כראוי בזה. ושוב אמרתי שמה טעם, ושאיני עברתי בין בתריו ולא מצאתי בו שום נדנוד אפיקורסות וחשש, והשיב לי, ראה בס' דברים בפרשה פלוני ותמצא... (מתשובת רבינו - לקוטי שו"ת חתם

סופר סי' פב. וראה לב העיברי, מהדורת תשנ, ח"א עמ' כא)

עם רבו החתם סופר בעת קריאת שמע

בעה"ב אחד מק"ק קראסנא... ה"ה הרה"ג מוה"ר ליפמאן ראזענבערג ז"ל, תלמיד הגה"ק בעל מהר"ם שיק זצוק"ל... סיפר, שהיה רבו זצוק"ל רגיל לנסוע בכל שנה לאיזה כפר סמוך לעיר חוסט לפוש קצת... ובדרך הליכתם היה מספר עובדות וסיפורים מרבו החתם סופר... ושם בכפר ההוא ראה שבין מנחה למעריב משוחחים איש את רעהו... ומבטלים הזמן בדברים בטלים... ועל כן צוה להם שיקבעו שיעור בלימוד תוה"ק בזמן הזה. ואמר להם, שרבו החתם סופר זי"ע היה רגיל בין מנחה למעריב ללמוד עם הבעלי בתים הלכות פסוקות ודינים פשוטים שצריך כל אחד לידע... ועי"ז היו כל האנשים פשוטים ביותר יודעים כל ההלכות שנוגע להם... שאל אותו אחד, אם כן שידעו תלי תלי הלכות, למה אומר רבינו שהיו אנשים פשוטים, השיב להם: 'אז איך זאג דיר אז זיי זענען געווען פראסטע יודען, זענען זיי געווען פראסטע יודען', וסיפר לו שהוא היה ג"כ רגיל להקשיב לרבו כשלמד השיעור הזה, ופעם אחר הלימוד שמע שאחד אמר לחבירו: 'ער פרעדיגט וואסער און טרינקט וויין', כלומר שאינו נאה דורש ונאה מקיים, דהיינו שלמד בעת השיעור שבשעת קריאת שמע צריך להשמיע לאזניו, והוא בעצמו בשעת קריאת שמע רק שפתותיו נעות, וקולו לא ישמע כלל. ואמר המהר"ם שיק זי"ע, שרבו הקדוש זי"ע, בשעת פסוק ראשון שבק"ש היה רגיל לשפשף במצחו בדביקות עצומה, ופניו נעשו כאש להבה, עד כדי כך שאחר שסיים פסוק ראשון, היו ידיו נופלות מעיניו בלי כח, ונשתנה צורתו ונתחוויר כסיד, ולא ראו רק שפתותיו נעות מרוב דביקות, והש"ץ הסתכל בפניו, וכשראה שפסקו שפתותיו מלנוע, ידע שגמר, ואמר ד' אלקיכם אמת. והאיש הזה דמה בנפשו שהחתם סופר ז"ל אינו קורא קריאת שמע, 'איז ער נישט געווען א פראסטער יוד'. (אבני אור עמ' קמג)

מטה רבו החתם סופר

היה לו מטה אלקים מרבו הקדוש החתם סופר זצ"ל, והיה חקוק עליו שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני (עיין סוכה ה"ב, עירובין ד' ע"א), והיה עומד תמיד בזוית אחד מחדרו אשר למד שם, אבל לא השתמש בו

מעולם. (דרכי משה החדש אות סא)

מהספדו על רבו החתם סופר

הספד על מיתת אדמו"ר רבן של כל בני הגולה, צדיק ועניו, לו דומיה תהלה, הגאון מו"ה משה סופר זצ"ל... ב' חשון ת"ר... - ממש ניכר היה השראת השכינה ורוח הקודש על מורינו ורבינו... מי ששמע דברי מוסר ואגדה היוצאים מפיו בקדושה ובטהרה, ואלמלא לקחו ה' בעון הדור כאמור, בודאי היה אפשר לו לחיות עוד הרבה שנים... אשרי עין ראתה את התלהבותו בתורתו ובעבודתו, ממש מאורו ואשו נתחממו הרואים והשומעים, עד שגם הם יעבדו את ה' בשמחה... יראתו האירה על עבר פניו, ונתמלא הבית כולה מאורו, ועתה עולם חשך בעדינו ונהרסו ג' עמודי עולם, התורה והעבודה וגמ"ח, שכל אלו יחדיו היו צמודים במדרגה שאין למעלה מהם בכל פרטיהם ודקדוקיהם. ולמי ראוי לקונן יותר, הלא לנו ולבנינו שזכינו בכל שנה לאורו [ביערגין], ועתה אבדה כלי חמדתינו... (מהר"ם שיק עה"ת דף פו-פז)

רבו החתם סופר בוכה עליו

כשנפטר המהר"ם שיק... הספידו הגאון ר' חיים סופר [בהלוויתו] וצעק בזה הלשון: איך בין בטוח דאס דער רבי פונ'ם צדיק [החתם סופר] שטעהט דא אין וויינט מיט אונס, נור מיר האבען עיני בשר ודם, לכן זעה מיר נישט. (עיר חנוך ח"א עמ' קכ)

שמעתי מהגה"צ מהרי"ץ דושינסקי, שכשהספידו את המהר"ם שיק ז"ל, אמר א' מגדולי המספידים, שעיקר ההספד נעשה בעולם העליון, שהחתם סופר מספיד תלמידו שנסתלק מן העולם, מי שמסר נפשו בעד תורתו, דרכו ומנהגיו הקדושים. (הגר"ר זילבר - בית יוסף להבה עמ' קב)

בעל מחנה חיים... בהספדו של מהר"ם שיק... פתח ואמר ד' נתן וד' לקח... ואמר כי היה מהרהר מי צריך לברך ברכה זו... ואח"כ אמר אנחנו תלמידי החתם סופר צריכים לברך, כי כל זמן שהוא קיים אמר בכל דרשה ובכל למודו קודם מהחתם סופר ז"ל... (דרכי משה החדש עמ' יח)

...רבותי הלא תדעו כי שר וגדול נפל בישראל, אבל דעו כי לא הגאון

הצדיק הזה בלבד נסתלק מאתנו עתה, אך גם מרן מו"ר החתם סופר זי"ע

נסתלק עתה, כי על ידי הצדיק גם רבותיו יחיו אתו עמו, על דרך שאמרו רז"ל (יבמות צו ע"ב) על אגורה באהלך עולמים, על ידי שאומרים שמועה מפיהן בעולם הזה שפתותיהן דובבות בקבר, ועוד נחשב כאילו הוא חי וקיים כפירש"י שם. וכל אשר הכיר את מרן בעל החתם סופר ואת תלמידו הלזה, עינו תעידהו שהלך בדרכו ממש, לא סר מן הדרך אשר ראה מרבו ימין ושמאל אפילו כמלוא נימא, וכל דברי תורותיו שגורים ושנונים היו בפיהו, ואמרותיו הטהורים יוצאים מפיו כניצוצות בוערות, וקדושתו נגדו תמיד. ועתה כי נסתלק תלמידו גם החתם סופר נסתלק עמו, ואתו תמות הרבה חכמה ששמע ממנו. ומי יורה דרך, ומי יתיר עגונות בנות ישראל, אוי לנו כי חטאנו... (קול אריה פרשת יתרו בהספד על רבינו)

מתשובות רבו החת"ס אליו

שלום וכ"ט לתלמידי הרבני המובהק המופלג חרוץ ושנון כש"ת מו"ה משה נ"י ברעזווא. - יקרתך הגיעני והנאני בדברי תורתך הראוי למי שאומרם, ושאלת חכם חצי תשובה... וק' לך בתרתי... יפה נתעוררת על ט"ז... ישמחנו ה' ויברכנו וירום קרנך וכבוד תורתך יפוצו חוצה מעינותיך. - הכ"ד א"נ החותם בברכה. פ"ב כאור בוקר ליום ה' י"ג שבט תקצ"א לפ"ק: משה"ק סופר מפפד"מ (חאו"ה סי' יז).

החיים ושלום וכ"ט לי"נ תלמידי הותיק המופלג כבוד מו"ה משה ברעזווא נ"י. - יקרתך הגיעני, ה' עמך גבור החיל. אשר הקשית לשאול... יברך ה' וישמרך. הכ"ד א"נ דש"ת. פ"ב יום ב' ו' אלול תקצ"א לפ"ק. - משה"ק סופר מפפד"מ (חיו"ד סי' ק)

שוכ"ט לידידי תלמידי הרב המופלג חו"ש כש"ת מוה' משה ברעזווא נ"י בשבת תחכמוני בק"ק האליטש יע"א. - גי"ה הגיעני, נפשו בשאלתו... ואחתום בברכה א"נ. - משה"ק סופר מפפד"מ (חיו"ד סי' רצב). - תשובה נוספת ראה להלן סימן ג. - נזכר עוד בחיו"ד סי' קיד: "עוררני תלמידי הרב המופלג מוה' משה ברעזווא נ"י אבדק"ק יערגן יע"א")